

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Денисюк Тетяна

В умовах зростання кількості ВПО, питання їх соціального захисту стає не лише актуальним, а й стратегічним завданням національної соціальної політики. Адже від якості вирішення цього питання залежить стабільність і соціальна згуртованість країни, а також ефективність політики рівноправності й соціальної інтеграції. З огляду на важливість цієї проблеми для сучасної України, важливо розробити і впровадити механізми соціального захисту, які б поєднували національний досвід із найкращими міжнародними практиками, а також забезпечували адекватний рівень правового захисту та підтримки ВПО.

Дослідження внутрішніх переміщень є об'єктом наукових досліджень як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Значні напрацювання в напрямку дослідження проблеми внутрішнього переміщення та соціального захисту ВПО внесли науковці О. Новікова, О. Амоша, В. Антонюк [1], Н. Самолюк [4], Е. Степанова [5], І. Алімова [6] та ін. У своїх роботах науковці досліджували сутність поняття «внутрішньо переміщені особи», досліджували чинники та наслідки внутрішнього переміщення та розробляли заходи з удосконалення соціального захисту ВПО.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) є однією з найбільш вразливих соціальних категорій, і це поняття набуло широкого використання внаслідок зростання кількості переселенців у результаті збройних конфліктів, природних катастроф та інших загроз.

У міжнародній науковій спільноті цей термін був офіційно закріплений у Керівних принципах ООН щодо внутрішнього переміщення 1998 року, де ВПО визначаються як «особи чи групи осіб, що були змушені чи примушені залишити свої домівки або місця постійного проживання, особливо внаслідок збройних конфліктів, насильства, порушення прав людини або природних катастроф, але не

перетнули міжнародно визнані державні кордони» [2].

Специфіка дослідження соціального захисту з внутрішньо переміщеними особам в умовах воєнного стану створює додаткові дослідницькі виклики.

По-перше, воєнний стан характеризується високою невизначеністю та швидкими змінами, що вимагає гнучкості у виборі та застосуванні методів дослідження.

По-друге, ВПО, є тими, які пережили травматичний досвід переміщення, вимагає більшої уваги до етичних аспектів дослідження.

Необхідно подбати не тільки про отримання достовірних даних, забезпечення психологічної безпеки учасників дослідження а й надання соціального захисту. Проблеми, пов'язані з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та окупацією територій, стали невід'ємною реальністю для багатьох країн, включно з Україною.

Відповідним документом, який було розроблено для захисту ВПО, є «Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб» [2] відомі як «Принципи Пін'єйру». Вони встановлюють стандарти та містять настанови щодо ситуації втрати майна і домівок у контексті переміщення. Відповідно до ЄКПЛ ці принципи є «найбільш повними стандартами у цій сфері» [3].

На відміну від біженців, які перебувають під захистом Женевської конвенції 1951 року про статус біженців, ВПО не захищені жодним міжнародним юридично зобов'язальним документом. Як наслідок, ефективний захист ВПО дуже сильно залежить від держави, у якій такі особи перебувають, і тому проблема ВПО часто сприймається як внутрішнє питання відповідної країни й отримує набагато менше уваги з боку міжнародної спільноти, аніж питання біженців. ВПО можуть досить просто маргіналізуватися у власній країні, проживаючи у важких умовах, маючи невизначений правовий статус, нечітко окреслені права у національному законодавстві та незадовільний захист правових, соціальних, економічних і політичних прав. ВПО мають особливі потреби: переміщення розриває сімейні та

суспільні зв'язки; воно призводить до безробіття та обмежує доступ до землі, освіти, їжі та житла; ВПО також винятково вразливі до насильства та експлуатації. Позбавлені житла та звичних джерел харчування, води, медикаментів і грошей, ВПО, беззаперечно, мають серйозні та нагальні матеріальні потреби.

Отже, загальна риса ВПО полягає в тому, що вони вразливі, залежать від державної допомоги та потребують адресної допомоги.

На основі аналізу досвіду інших країн було виділено кілька ключових практик, які довели свою ефективність у допомозі внутрішньо переміщеним особам (ВПО):

1. *Забезпечення житлом.* Вимушені переселенці найперше потребують тимчасового або постійного житла. Одним із підходів є надання грошових компенсацій за зруйноване або втрачене житло.

2. *Відновлення зайнятості.* Після зміни місця проживання та втрати роботи переселенці можуть розраховувати на соціальну допомогу з безробіття.

3. *Матеріальна допомога.* Грошова підтримка орієнтована на найбільш вразливі категорії, такі як пенсіонери, люди з інвалідністю та діти.

4. *Соціальне забезпечення.* У більшості країн зберігаються існуючі соціальні гарантії, такі як доступ до освіти, медичного обслуговування та пенсійного забезпечення.

5. *Інституційна підтримка.* Реалізація допомоги ВПО потребує чіткої організації.

6. *Підтримка повернення до місць проживання.* У разі звільнення територій від окупації постає питання повернення переселенців та відновлення їхнього житла. Передбачені програми компенсації за знищене житло чи його будівництво.

Одним із ключових завдань є інтеграція дітей та молоді у нове освітнє середовище. Імплементация цих підходів в Україні дозволить швидше вирішити проблеми, пов'язані з переселенням населення. Реалізація таких заходів залежить від політичної волі керівництва держави та здатності забезпечити правову

підтримку потерпілим громадам. Таким чином, соціальний захист внутрішньо переміщених сімей в Україні має комплексний характер. Проте існує потреба у посиленні саме психологічного компонента роботи.

Перспективним напрямом є впровадження спеціалізованих програм адаптації для дітей та батьків із числа ВПО, що дозволить знизити рівень стресу та пришвидшити їх інтеграцію в соціальне середовище громади.

Список використаної літератури

1. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до В 60 стратегії успіху: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 448 с.
2. Підкомісія ООН щодо заохочення та захисту прав людини, Резолюція 2005/21, «Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб», прийняті 11 серпня 2005 року URL: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4b2a01262>
3. Рішення у справах «Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan), №40167/06 [ВП], 16 червня 2015 року, пункт 96, і «Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia), №13216/05 [ВП], 16 червня 2015 року, пункт 9 URL: <https://hudoc.echr.coe.int> > app > conversion > pdf
4. Самолюк Н. М., Юрчик Г. М. Особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні на основі програмного підходу. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2023. №2(102). С. 218-237
5. Степанова Е. Р. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. Актуальні проблеми та перспективи розвитку соціально-трудова відносин в Interaction of Art and Science: Creative Approaches in Research 88 умовах змін : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 9– 10 вересня 2022 р. : тези допов. / за заг. ред. Т. А. Костишиної, Л. В. Степанової. Полтава : ПУЕТ, 2022. С. 93-96
6. Алімова І. Є. Практика зарубіжних країн у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Режим доступу : <https://doi.org/10.33990/2070-4011.52.2017.149418>.